

B İ L İ M S E L A R A Ş T I R M A Y A Y I N L A R I

BİLİMSEL ARAŞTIRMA YAYINLARI 38

ÇAĞDAŞ İSLAM DÜŞÜNÜRLERİ

Prof. Dr. Mevlüt UYANIK

Editör

Prof. Dr. Murat DEMİRKOL

Kapak ve Mizanpaj

FCR

Baskı ve Cilt

NY Matbaacılık Yayıncılık Kağıtçılık Tic. ve San. Ltd. Şti.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0 533 591 56 17 (Sertifika No: 50732)

1. Baskı: Şubat 2022 (1.000 adet)

ISBN: 978-625-44435-6-5

FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No:14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0 312) 310 08 60 - E-mail: fcr@fcr.com.tr

© **FCR** Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti. (Sertifika no: 13178)

Bu kitaptaki yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarına aittir.

BİLİMSEL ARAŞTIRMA YAYINLARI

www.fcr.com.tr - fcr@fcr.com.tr

Prof. Dr. Mevlüt UYANIK

ÇAĞDAŞ
İSLAM
DÜŞÜNÜRLERİ

B
BİLAY

L İ S A N S

Prof. Dr. Mevlüt UYANIK

1962 yılında Çorum'da doğdu. 1980 yılında Sungurlu Lisesini, 1985 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. 1987 yılında AÜSBE Kelam ve İslam Felsefesi bölümüne asistan oldu. Yüksek lisans ve doktorasını Ankara Üniversitesi'nde tamamladı. 1995 yılında Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesinde Yrd. Doç. Dr. olarak göreve başladı. 2000 yılında doçent, 2009 yılında profesör oldu. Ürdün, Yemen ve Kırgızistan'da eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulundu. Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırmak (Eskişehir: Kırmızılar Yayıncılık 2020) diye isimlendirdiği felsefe okumaları bağlamında Türkistan-Türkiye irtibatının kültürel sürekliliği üzerine yoğunlaşmaktadır. Halen Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Telif ve tercüme eserleri bulunan Uyanık'ın *Kur'an'ın Tarihsel ve Evrensel Okunuşu* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2. Basım 2017), *Çağdaş İslam Bilimine Giriş* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2012) ve *Çocuklar İçin Felsefe* (İstanbul:Post Yayınevi 2020) editörlük çalışmaları da bulunmaktadır.

mevlutuyanik@gmail.com

095053192651

<http://web.hitit.edu.tr/mevlutuyanik>

ÖN SÖZ.....	13
1. BÖLÜM	
“ÇAĞDAŞ İSLAM DÜŞÜNCESİ” KAVRAMSALLAŞTIRMASI	19
1. Temel Kavramlar: Fikrî ve Siyasi Eğilimler.....	24
1.1. İslam Modernizmi	25
1.2. Klasik İslam Yenilikçileri	25
1.3. Gelenek(sel)ci Akım	27
1.4. Gelenekselci Versus Modernist mi?	29
1.5. Modernistler ile Gelenekselcilerin Çatıştığı Nokta	30
2. İslam Dünyasında Yaşanan Sorunlar ve Bölgesel İslahat Çabaları	32
2.1. Osmanlı Devleti'nin İslahat Çabaları.....	32
2.2. Hind-Pakistan Bölgesi İslahat Çabaları	32
2.3. Orta Doğu Bölgesi İslahat Çabaları.....	33
2.4. Arap Dünyasındaki Yenilikçi Eğilimler	34
2.5. Arap Dünyasında Çağdaş İslam Düşüncesinin Evreleri	35
2.6. Çağdaş İslam Düşüncesinde Temel Eğilimler	35
2. BÖLÜM	
AHMET VEFİK PAŞA.....	39
Giriş	41
1. Ahmet Vefik Paşa: Hayatı ve Eserleri	45
1.1. Hayatı	45
1.2. Eserleri	55
2. Osmanlı Modernleşmesi: Tarihçi, Türkçü, Tiyatrocu Ahmet Vefik Paşa	59
2.1. Ahmet Vefik Paşa ve Dilciliği.....	63
2.2. Ahmet Vefik Paşa ve Tarihçiliği	66
2.3. Ahmet Vefik Paşa ve Tiyatroculuğu	69
3. BÖLÜM	
MEHMET ALÎ AYNÎ	75
Giriş	77
1. Mehmet Alî Aynî Hayatı ve Eserleri.....	78
1.1. Hayatı.....	78

1.2. Eserleri	79
1.3. Materyalist ve Pozitivist Öğretiden Mistik Düşünceye Geçişi	80
2. Mehmet Ali Aynı'nın Yetiştirdiği Sosyo-Politik Ortam	81
2.1. Mehmet Ali Aynı'nın Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Mukayesesi 81	
2.2. Hilafet Hakkında Bazı Genel Bilgiler ve Yeni Türkiye'nin Politikası.....	84
2.3. Türkler Müslüman Olması ve Hilafet Meselesi.....	86
2.4. Yeni Türkiye ve Hilafetin İlgası	88
2.5. Yeni Türkiye'nin Milliyetçiliği.....	90
2.6. Türkçeyi Millileştirmek Meselesi.....	91
2.7. Yeni Devlet ve Yeni Yazı	93
Sonuç.....	95

4. BÖLÜM

YUSUF AKÇURA	97
Giriş	99
1. Hayatı ve Eserleri	100
1.1. Hayatı.....	101
1.2. Eserleri	111
2. Yusuf Akçura ve Devlete Üç Farklı Bağlılık Arayışı Olarak <i>Üç Tarz-ı Siyâset</i>	112
2.1. Üç Meslek-i Siyâset: Osmanlılık/Osmanlılık.....	113
2.2. Üç Meslek-i Siyâset: İslam(cı)lık.....	120
2.3. Üç Meslek-i Siyâset: Türk(çü)lük	121
Sonuç	124

5. BÖLÜM

MEHMET ZİYA GÖKALP	127
Giriş	129
1. Hayatı ve Eserleri	132
1.1. Hayatı.....	132
1.2. Eserleri	141
2. Fikirleri: Türkistan-Türkiye İrtibatının Kültürel Sürekliliği ve “Büyük Oğuz İttihadı” Bağlamında Bir İnceleme	143
2.1. Türk ve Oğuz Terimleri	144
2.2. Türkistan-Türkiye İrtibatının Kültürel Sürekliliği: Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırmak	147
2.3. Ziya Gökalp ve Büyük Oğuz İttihadı	148
2.4. Oğuz İttihadı ve Aşamaları	149
Sonuç.....	153

6. BÖLÜM

ÖMER FERİD KAM.....	155
Giriş	157
1. Hayatı ve Eserleri	160
1.1. Hayatı.....	160

1.2. Eserleri	162
2. Fikirleri: Varlığın Birliği Öğretisi Bağlamında Bir İnceleme	166
2.1. Hakikatin Birliği (Tevhid) Bağlamında Evreni Anlamak	167
2.2. İbn Arabi ve Varlığın Birliği (Tevhid-i Vücûdi)	171
2.3. Ferit Kam'a göre Vahdeti Vücûd ve Panteizm	176
Sonuç	183

7. BÖLÜM

EROL GÜNGÖR	185
Giriş	187
1. Hayatı ve Eserleri	192
1.1. Hayatı	192
1.2. Eserleri	195
1.2.1. Telif Eserleri	195
1.2.2. Makaleleri	198
1.2.3. Çeviri Eserler	199
1.2.4. Çevirdiği Makaleler	200
2. Türkistan-Türkiye İrtibatının Kültürel Sürekliliğini Din ve Siyaset Üzerinden Takip Etmek	200
2.1. Türkistan-Türkiye İrtibatının Kültürel Sürekliliğini Sağlayan Öncü Şahsiyetlerimiz	202
2.2. Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırmanın Öncü Şahsiyeti Olarak Erol Güngör	210
2.3. Erol Güngör'e Göre Din-Siyaset İlişkisi ve Hilafet	210
Sonuç	214

8. BÖLÜM

NURETTİN TOPÇU	217
Giriş	219
1. Hayatı ve Eserleri	220
1.1. Hayatı	221
1.2. Eserleri	223
1.2.1. Düşünce Eserleri	223
1.2.2. Edebi Eserleri	224
1.2.3. Ders Kitapları	224
1.2.4. Broşürleri	224
2. Anadoluçuluk ve Aksiyon Felsefesi Merkezli Fikirleri	225
2.1. Tarihi Arkaplan: Türkiye Cumhuriyeti'nde Mahiyet ve Hüviyet İlişkisi	225
2.2. Türkiye Cumhuriyeti Kuruluş Dönemi ve Anadoluçuluk Felsefesi	228
2.3. Mavi Anadoluçuluk	229
2.4. Türkçü (veya Etnik) Anadoluçuluk	230
2.5. Muhafazakâr Anadoluçuluk	232
2.6. Günümüz Türkiyesinde Millî Görüş ve İslamcılık	233
2.7. İslamcı Millî Görüş Çizginin Evrimi	233

2.8. Milliyetçi ve Muhafazakar Anadoluçuluk: Nesep/Irk ve Sebep/Din Birlikteliğiyle Sağlanan Aidiyet	235
3. Türk Ocağı'nda Büyük Türkçülük/Turancılık ve Küçük Türkçülük/Türkiyecilik Ayrışması.....	236
3.1. Muhafazakâr Anadoluçuluğun Türkçülük Eleştirisi Tutarlı mı?	238
3.2. Muhafazakâr Anadoluçuluğun Değerlendirilmesi.....	241
4. Nurettin Topçu'nun Dindarlık Tasavvuru ve Biçimsel Dindarlık Eleştirisi	244
4.1. Nurettin Topçu'ya Göre Din İstismarı ve Sözde Dindarlık	246
4.2. Nurettin Topçu'ya Göre Felsefenin Gerekliliği ve Dindar Varoluşçu Tutum.....	248
5. Nurettin Topçu ve Aksiyon Felsefesi	253
Sonuç.....	256

9. BÖLÜM

HÜSEYİN CEMİL MERİÇ	257
Giriş	259
1. Hayatı ve Eserleri	261
1.1. Hayatı	261
1.2. Eserleri	264
2. Doğu-Batı Ayrımı ve Oryantalizm	266
2.1. İslam Dünyasında Egemenlik ve Siyaset İlişkisini Oryantalizm Bağlamında Okumak	268
2.2. Türk-İslam Dünyasının Sömürgeleştirilme Süreci	271
2.3. Doğu-Batı Ayrımı ve Cemil Meriç.....	273
2.4. Doğu-Batı Ayrımı, Sömürgecilik ve Sosyoloji İlişkisi	277
3. Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırmak: Cemil Meriç ve Türk İrfanı	277
3.1. Cemil Meriç'in Münvezi Tutumu ve Felsefi Temeli	278
3.2. Türk Aydın Teori ve Pratik/Eylem Uyumu.....	281
3.3. Batı'nın Siyasi İhtirasları ve Türk Aydınlarının Ülkesine Dair Sorumlulukları 281	
3.4. Aydınların Görevi Öncelikle Türkiye'nin Haklarını Korumaktır	283
Sonuç	283

10. BÖLÜM

ALİYA İZETBEGOVIÇ	285
Giriş	287
1. Hayatı ve Eserleri	289
1.1. Hayatı	289
1.2. Eserleri	292
2. İslam Felsefesi Açısından Doğu ve Batı Ayrımı.....	293
2.1. Doğu-Batı: Türklerin ve İngilizlerin Tarihsel Rekabetleri	294
2.2. Yeniden Dirilişin Epistemik Temeli: Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırmak	295
3. Aliya İzetbegoviç: Doğu ve Batı Arasında İslam	298

3.1. Üçüncü Yol Olarak “Orta Yol Temayülü” ve “Tarihî Uzlaşma” ve Sosyal Demokrasi	303
3.2. Hz. Muhammed’in Dini ve Siyasi İslahatçı Liderliği.....	304
3.3. Aliya’nın Paralel Okumasının Gerekçesi.....	308
3.4. Aliya’nın Orta Yol’un Felsefi Temellendirilmesi	309
4. Aliya İzetbegoviç’e Göre Yeniden Bir Dirilişin İmkânı	310
4.1. Hakk’ın ve Hayr’ın Bilgisi Olarak Felsefe ve Din Filozofu	310
4.2. Günümüzde Din İstismarı ve Din Adamlarının İşlevi	313
4.3. Tarihi Okuma Yöntemimiz.....	315
4.4. Aliya’nın Türkiye Cumhuriyeti Eleştirilerinin Tutarsızlığı	317
Sonuç.....	322

11. BÖLÜM

MUHAMMED İKBAL	325
Giriş	327
1. İslam’ın Mesajının Çağdaş Keşfi ve Sunumu	327
2. Günümüz Müslümanlarının Temel Problemi.....	329
3. Fıkhi ve Kelami Yenilenme	331
3.1. Muhammed İkbâl’e Göre İçtihat	333
3.2. Bilgisel Anarşi mi, Birbirleriyle Yarışan Paradigmalar mı?.....	335
Sonuç.....	336

12. BÖLÜM

FAZLUR RAHMAN	337
Giriş	339
1. Modernite Kavramı	340
2. Modernizm Öncesi İslahat Haraketleri	341
3. İçtihat: İslam Toplumunun Ahlâki ve Kültürel Temel Oluşturması	344
4. Sufizm ve İslah İlişkisi.....	345
5. Sufiliğin Vahdet-i Vücut Öğretisine Dönüşmesi.....	347
6. Modernizm Sonrası İslahat Hareketlerinin Temel Özellikleri	349

13. BÖLÜM

MUHAMMED ABİD CABİRİ.....	351
Giriş	353
1. İslam Düşüncesi mi, Arap Düşüncesi mi?	354
2. Muhammed Abid el-Cabiri’nin Diriliş (En-Nahda) Söylemi.....	356
3. “İslami Demokrasi” Versus “Laik Demokrasi” mi?	359
4. Demokrasi-Nomokrasi İlişkisi.....	361
5. İslam ve Demokrasi İfadesinin Gramatik Yapısı	362
5.1. “İslam” ve “Demokrasi” Kelimelerinin Anlamları	362
5.2. İslam ve Demokrasi” İfadesinin Mantıksal Tahlili	364
5.3. Farklı Demokrasi Tasarımları.....	366

6. Cabiri'nin "Siyasal Okuyuşu" ve "Demokrasi" Üzerine Sorular.....	368
6.1. Hangi Demokrasi Biçimi?	368
6.2. Temsili Demokrasi.....	370
6.3. İslam Ülkelerinde Demokrasinin Konumu	371
7. Tarihi Modern Okuyuşun Sıkıntıları.....	372
8. Düşünce ile Gerçek Arasındaki İlişkinin Kurulması: Anahtar Kavramlar	373
9. Siyasal Alanın Epistemolojik Ayrımı	375
10. Geleneği Yeniden (Demokratik) Okuma	378
11. İslam'ın Temel İlkeleri ve Demokrasi.....	380
Sonuç.....	383

14. BÖLÜM

İSMAİL RACİ FARUKİ389

Giriş: Felsefi Bir Sistem Oluşturmak	391
1. Bilim ve Felsefesi.....	392
1.1. Bilim Felsefesi.....	392
1.2. İslam Felsefesinde İlk Bilim Tasnifleri	394
1.3. Bilginin İslamileştirilmesi Projesi.....	395
2. İsmail Raci Fârûkî'nin Hayatı ve Eserleri.....	396
2.1. Hayatı.....	396
2.2. Eserleri	397
3. "Bilginin İslamileştirilmesi" Projesi.....	398
3.1. Bilginin İslamileştirmesi Aşamaları	401
3.2. İslami Yöntemden Çıkarılan Ontolojik-Epistemolojik İlkeler	401
3.3. Bilginin İslamileştirilmesinin İki Temel Hedefi ve Gerçekleştirilmesi	402
3.4. İslamileştirilecek Bilimler	404
3.5. İslam Bilimi Tasavvuru	404
Sonuç: Bu Projelerin Tutarlılığı	408

15. BÖLÜM

MUHAMMED ARKUN413

Giriş	415
1. Niçin Muhammed Arkun?	419
2. Arkun'un Aşmaya Çalıştığı Açmaz	423
3. İslam Aklının Eleştirisi Ne Değildir?	425
4. İçtihat ve İslam Aklının Eleştirisi	425
4.1. Skolastik İslami Kültürel Miras	426
4.2. İçtihat Kavramı	427
4.3. Fıkıh ve Hukuk Ayrımı	428
4.4. Ortodoksi ve Heteredoksi	428
5. İslam Aklının Eleştirisi	431
5.1. İslam Aklının Eleştirisinin Ön Şartı.....	432
5.2. İçtihat Aşamasından İslam Aklının Eleştirisine Geçiş: Örnek Olgu İncelemesi I.....	434

5.3. Nisa Suresinin 12. Ayetinin Okunması.....	435
5.4. Okuma Farklılıklarının Ortaya Çıkardığı Durum.....	435
5.5. Tarihselci ve Filolojik Yöntemin Amacı.....	436
5.6. Filolojik ve Klasik Okumaların Açmazlarını Aşma Çabası.....	438
5.7. Örnek Olgu İncelemesi II: Bakara Suresinin 180-182 ve 240. Ayetlerinin Okunması.....	440
Sonuç.....	443

16. BÖLÜM

FUAT SEZGİN	445
Giriş	447
1. İslam'ın İlk Dönemlerinde Bilgi, Bilim Tasavvuru ve Medeniyet Oluşumu	450
2. "İslam Bilimi" mi; "Arab Bilimi" mi?	457
3. İslam'ın İlk Döneminde İlim ve Medeniyet Tasavvuru	461
3.1. Fârâbi'yi İslam Felsefesi ve Medeniyet Tasavvurunun Kurucu Filozofu Olarak Okumak	462
3.2. Bilimler Tarihi Açısından İslam Medeniyeti Tasavvurunun Oluşumu	465
3.3. İslam'ın Kadim Kültürlerle Karşılaşması ve Özgün Bir Bilim Tasavvuru Oluşturması	470
4. İslam Bilim Tasavvurunun Avrupa'ya Geçiş Süreci	475
5. İslam Felsefesinde İlk Bilim Tasnifleri	478
6. Fuat Sezgin'e Göre Bilim Zihniyetindeki Aksaklıklar ve İslam Medeniyetinin Çözülme Süreci	485
7. İslam Dünyasında Bilim Zihniyetinin Yeniden Dirilmesi.....	488
Sonuç.....	490
KAYNAKÇA	491
DİZİN	537

İslam dünyasının içinde yaşadığı ekonomik-politik sorunlara felsefi açıdan çözüm üretmeye çalışan ama farklı düşünce modellerine sahip âlimlerin temel eserlerini çaprazlama okutmak son derece önemlidir. Çorum Hitit İlahiyat Fakültesinde 25 yıla yakın “Çağdaş İslam Düşünürleri” üzerine okumalar yapıyoruz. Özellikle İslam dünyasının içinde yaşadığı sorunlara çözüm üretmede, Batı hâkimiyetinin epistemik temellerini bilen ve İslami bir diriliş/rönesans imkânını gündeme getirerek bir bilinçlilik hali oluşturan âlimlerin metinlerini önceliyoruz.

Bu bağlamda Çağdaş İslam düşünürlerinden Aliya İzetbegoviç’in *Doğu ve Batı Arasında İslam*¹, Fazlur Rahman’ın *İslam ve İslam ve Çağdaşlık*², Seyyid Hüseyin Nasr’ın *Modern Dünya’da Geleneksel İslam ve Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi*³, Roger Garaudy’ın *İslam’ın Vadettikleri ve Geleceğimize İslam Var*⁴, İsmail Raci Fârûkî’nin *Çağdaş İslam Düşüncesi ve Bilginin İslamileştirilmesi*⁵, M. Aziz Lahbabi’nin *Millî Kültürler ve Medeniyet*⁶, Abdülkerim Süruç’un *Maksimum ve Minimum Din*⁷ adlı eserlerini tahlilini istiyoruz.

Böylece İslam dünyasında yaşanan sorunlara bilgi felsefesi bağlamında zihniyet analizleri yapan ve farklı düşünen bilim insanlarıyla tanıştırıyoruz. Ardından Türkiye’den Nurettin Topçu’nun *İsyan Ahlakı, Yarınki Türkiye, İradenin Davası, İslam ve İnsan*⁸ ile Erol Güngör’ün *İslam’ın Bugünkü Meseleleri, İslam Tasavvufunun Meseleleri ve Türk Kültürü ve Milliyetçilik*⁹ adlı eserlerini öncelikli olarak okutu-

¹ Aliya İzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, çev. Salih Şaban (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015).

² Fazlur Rahman, *İslam*, çev. M. Aydın, M. Dağ (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1981); *İslam ve Çağdaşlık, Fikri bir Geleniğin Değişimi*, çev. M. H. Kırsaçoğlu, A. Açıkgenç (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996).

³ Seyyid Hüseyin Nasr, *Modern Dünya’da Geleneksel İslam*, çev. Ş. Ş. Barçın, H. Arslan (İstanbul: İnsan Yayınları, 1990); *Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi*, çev. Ş. Yalçın (İstanbul: İz Yayınları, 1995).

⁴ Roger Garaudy, *İslam’ın Vadettikleri*, çev. S. Akdemir (İstanbul: Pınar Yayınları, 1984); *Geleceğimize İslam Var*, çev. C. Aydın (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2017).

⁵ İsmail Raci Fârûkî, *Çağdaş İslam Düşüncesi ve Bilginin İslamileştirilmesi*, çev. M. Uyanık (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016).

⁶ M. Aziz Lahbabi, *Millî Kültürler ve Medeniyet*, çev. B. Yediylıldız (İstanbul: Tur Yayınları, 1980).

⁷ Abdülkerim Süruç, *Maksimum ve Minimum Din*, çev. Y. Demirkıran (Ankara: Fecr Yayınları, 2002).

⁸ Nurettin Topçu, *İsyan Ahlakı* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016); *Yarınki Türkiye* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2018); *İradenin Davası* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1998); *İslam ve İnsan* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016).

⁹ Erol Güngör, *İslam’ın Bugünkü Meseleleri* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997); *İslam Tasavvufunun Meseleleri* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1996) ve *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999).

yoruz. Bunlardan hareketle belirlenen bir sorunu merkeze alarak bir tez konusu belirleyip, derinlemesine okumalar yaptırıyoruz.

Bunu yaparken İslam dünyasının seçkin zihinlerinin kendi içinde yaşadıkları toplumsal sorunlara İslami ilkelerden hareketle çözüm önerileri ürettiğine dikkat çekiyor, önerilerini aynen Türkiye'ye taşımanın olası problemlerine işaret ediyoruz ve tutarlığından şüphe ettiğimiz tespitlerini de eleştiriyoruz. Burada takip ettiğimiz yöntem merhum hocamız Erol Güngör'den hareketle oluşturulmuştur.

Yöntem: *İslam'ın Bugünkü Meseleleri* ve *İslam Tasavvufunun Meseleleri* kitaplarını öncelikli olarak okuttuğumuz Erol Güngör'ün Robert B. Downs'dan çevirdiği *Dünyayı Değiştiren Kitaplar*'a yazdığı "Ön Söz" okumalarımızdaki ölçütü vermektedir: "Kitaplar çoğunlukla fazla heyecan yüklü, milyonlarca insana hitap eden mesajlar taşıyorlardı. Yaptıkları etki bazen iyi, bazen kötü oldu. Açıkça belli ki, kitaplar hem iyi hem kötü yolda birer kuvvet olabiliyor. Ne olursa olsun, bizim buradaki gayemiz onların ahlakî değerlerini ölçmek yerine, kitapların dinamik ve güçlü aletler, vasıtalar veya silahlar olduğunu göstermektedir."¹⁰

Biz de tıpkı buradaki yöntemi takip ederek, basitçe eserlerin içeriklerine değinmek, içerikleri hakkında bilgi vermenin ötesine geçip, metnin hem yazarı hakkında hem yazarın diğer eserleri hakkında hem de eserlerin ortaya çıktığı tarihsel bağlam hakkında analizler yapmayı deniyoruz. Fakülte merkezli yaptığımız bu okumaları zaman zaman *Çorum Aydınlar Ocağı*'nda seminerler halinde kamuoyuyla da paylaştık.

Bu çerçevede tarihsel olayları betimleyip anlamaya çalışırken özgül/tikel olay ve tekil şahsiyetler üzerinde odaklaşıyoruz, olay yorumlarının belirli bir görüş açısıyla yapıldığının bilincinde olarak eleştirel okumaları deniyoruz. Yorumların bütün kayıtlarla birlikte anılsa bile denetleme sorunu olduğunun farkındayız. Bununla birlikte bir "görüş açısını" temsil ettiği için yorumlar önemlidir, ama tercih edilen yorumun bütün kayıtlarla uyum sağlasa bile denetlenmesinin zor olacağı, bunun bir kısır döngü olduğu ortadadır. Çünkü aynı kayıtlarda çok farklı bir yorum imkânı da bulunabilir ama bu, her yorumun aynı değerde olduğunu göstermez.

Burada amaç köklü nitelikte farklı bir okuma yapmak ve yorumlamaktır. Platon'u bu şekilde okuyan Popper'in tespitleriyle söyleyecek olursak, her kuşağın kendine özgü dertleri, sorunları ve ona göre de kendi ilgileri, bakış açıları vardır. Dolayısıyla her kuşağın tarihe eski neslin bakış açısını tamamlayan bir şekilde bakıp onu yeniden yorumlama hakkı vardır. Çünkü tarihi kendi sorunlarımızla ilgili bir şeyler öğrenebilmek için inceleriz. Bunu böyle yapmamız gerekiyor, çünkü geçmiş olayları ve tarihsel şahsiyetleri olduğu gibi bize aktaran bir tarih mümkün değildir. Dolayısıyla Gadamer'in dediği üzere, her dönemin kendi yorumunu içinde yaşadığı söylemle birlikte yapması ve tarihsel olay ile bir "ufuk kaynaşması" araması doğaldır. Hatta Popper bunu yapmanın bir yükümlülük

¹⁰ Robert B. Downs, *Dünyayı Değiştiren Kitaplar* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1994), 26

olduğunu söyler. “Çünkü gerçekten karşılanması gereken acil bir ihtiyaç vardır. Dertlerimizin geçmişle nasıl bir bağı olduğunu öğrenmek ve ana görevimiz olarak saydığımız sorunları çözmek için hangi yoldan yürümemiz gerektiğini görmek istiyoruz.”¹¹

Bunu yapmazsak “Hangi sorunlarımızı en acil sayacağız, bunlar nasıl ortaya çıktı ve hangi yoldan giderek onları çözebiliriz?” gibi akılcı bir soru yerine “Nereye gidiyoruz?”, “Tarih bize ne gibi bir görev verdi?” gibi akıl dışı sorular öncelenir ve tarihsici yorumlar zihin dünyamızda baskın olur. Bu noktada dindeki tarihsici unsurların bir nevi puta tapıcılığa ve yanıltıcı unsurlara dönüşmemesine dikkat edilmelidir. Çünkü din, ne bir piyango biletine ne de bir sigorta poliçesine dönüştürülmemeli; açık bir toplumda yaşamak gibi düşlerin ve isteğe erişmelerin yerine geçmemelidir. Bu anlamda Popper “tarihsiliğin akılcılık açısından savunulmadığı gibi vicdanın önemini öğreten herhangi bir din ile uyuşamayacağını özellikle vurgular. Çünkü böyle bir dinin akılcı tarih yorumunun davranışlarımızdan sonuna dek sorumlu olduğumuzu ve bunların tarihin akışı üzerinde etkili olduklarını ısrarla belirten tutumuyla uyuşması gerekir. Evet, umuda ihtiyacımız var, çünkü umut olmadan bir davranışta bulunmak, yaşamak gücümüzü aşar.”¹²

İşte bu nedenle biz İslam Ahlâk Felsefesini üç temel soru/n merkezli; yani özgür irade, sorumluluk ve doğru eylemin imkânı üzerine kurduk. Diğer bir ifadeyle “özgür iradeye sahip olan kişi sorumluluğunu bilip, doğru eylem/salih amel yaparsa, dünyada huzurlu ve mutlu (tahsilu’s-saade) olur. Bu açıdan İslam felsefesinin etik-politik vurgusunu Fârâbî’den hareketle öne çıkarıyoruz.¹³

Felsefeyi Anadolu’da Yeniden Yurtlandırma dediğimiz tam olarak da bu süreci anlamak ve günümüz felsefi verileri ışığında Türk Tarihi hakkındaki yazılanları okuyarak yeniden özgürlük, adalet ve açık toplum uğruna tikel/tekil-tümel irtibatını kurmaktır. Hareket noktamız, düşünce tarihinde “İkinci öğretici” diye anılan Tarkan sıfatlı Ebu Nasr el-Fârâbî’nin *İlimlerin Sayımı* adlı eseridir.¹⁴ Çünkü Fârâbî felsefeyi aslî yurduna son ilahi mesaj bağlamında yorumlayarak getiren filozoftur. Ona göre, felsefe Kaldeliler üzerinden Mısır’a, oradan da Antik Yunan’a geçmiştir. İskenderiye hattı üzerinden Musevi ve İsevi gelenek üzerinden Atina ve Ege şehirlerine taşınan felsefeyi Büyük İskender’in Doğu seferiyle birlikte edinilen birimi Helenistik felsefe olarak okuyoruz. Buna bir de Türkistan üzerinden getirdiğimiz Çin, Hind, Sasani, Sabii geleneklerinin farkında ve etkisinde olarak oluşturduğumuz Türkistan Müslümanlığı tasavvuru eklenir.

¹¹ Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları* (Tarihin Bir Anlamı Var mıdır?), çev. H. Rızatepe (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1994), 226-232; Mevlüt Uyanık, “Çağdaş İslam Düşüncesinde Tarihsellik ve Evrensellik Sorunu”, *Kur’an’ın Tarihsel ve Evrensel Okunuşu*, ed. M. Uyanık (Ankara: Fecr Yayınevi, 2012), 212 vd.

¹² Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, 234-243.

¹³ Mevlüt Uyanık, Aygün Akyol, *İslam Ahlâk Felsefesi* (Ankara: Elis Yayınları, 2018), 183-425.

¹⁴ Mevlüt Uyanık ve Aygün Akyol, “Felsefeyi Anadolu’da Yeniden Yurtlandırma Projesinin Hareket Noktası Olarak Fârâbî ve *İhsau’l-Ulum* Adlı Eseri”, Ebu Nasr el-Fârâbî, *İlimlerin Sayımı, Telif ve Tercüme*, çev. Mevlüt Uyanık ve Aygün Akyol (Ankara: Elis Yayınları, 2017), 13-73.

Bu noktada asabiyetimizi yani birey, aile ve toplumsal varoluşumuzu, medenî/ siyasi aidiyetimizi İbn Haldun'un *sebeb/ırk* ve *neseb/din* tasavvurlarını merkeze alarak temellendiriyoruz. Böylece Arap-Fars iktidar çatışmasına meşruiyet arayan felsefî, kelimî müzakereler dışında gelişen "Türk Akli ve Felsefesinin Teşekkül" sürecini takip ederek, jeo-felsefe yapmayı deniyoruz. Çünkü eğer günümüzün sorunlarına dair çözüm önerilerini çoğaltmak ve alternatif önerilerle zenginleştirmek istiyorsak, Atayurt'tan getirdiğimiz düşünce birikimiyle, "mukaddes yurt" olarak gördüğümüz Anadolu'da bulduğumuz kültürel yapıya dikkat ederek, düşünce-yurtluk ilişkisini yeniden kurmalıyız. Yukarıda belirttiğimiz üzere bunun fıkhi boyutunu Ebu Hanife'ye, kelim ve akaid boyutunu İmam Maturidî'ye, halka taşınması kısmını Ahmet Yesevî'ye yönlendiriyoruz. Teknik/pozitif bilimler kısmının araştırılmasının tarihsel temelini de Birünî ve yöntemi ile olabileceğini vurguluyoruz.¹⁵

İslam Felsefesi eğitim ve öğretimini kronolojik olarak verirken, İslam Düşünce Tarihi ve Türk Tarihi hakkındaki okumalarımızı problematik olarak "Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırmak Projesi" bağlamında Selçuklu-Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti kültürel sürekliliğini takip etmek demek, Türkistan-Türkiye irtibatının felsefî temellerini araştırmak demektir. Bu nedenle elinizdeki derleme çalışmanın ilk âlimleri Osmanlı-Türkiye Cumhuriyeti kültürel sürekliliğinin simge isimlerine ayrılmıştır, diğerleri ise İslam dünyasında yeniden dirilişin epistemik temelleri üzerine yoğunlaşan seçkin zekâlardan bazılarıdır.

Biz "Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırma"nın yani Türkistan/Atayurt'tan getirdiğimiz siyasi ve dini birikim ile Türkiye/Anayurt'ta bulduğumuz kadim medeniyetlerin kültürel birikimini günümüz felsefe verileri ışığında yeniden okunmasıyla olacağını düşünüyoruz.

Bu çalışmaların yakın hedefi, öğrenciyi lisans düzeyinde bir ayağı Anadolu'da diğer ayağı dünyada olacak şekilde tikel/yerli/millî değerlerimizi tümel/evrensel hale getirtmeye çalışmaktır. Uzak hedefimiz ise genelde "İslam Felsefesi"ne, özelden "Türk Felsefesi"ne olası katkıları artırmaktır. Bu süreçte incelenen âlimlerimiz ve hareket noktası olarak seçilen metinlerin önceki kültürel birikimin özümseyip döneminin sorunlarına çözüm üretmek için üretildiğinin farkında olarak şanlı tarih sendromuyla abartılı bir idealleştirmeye girmeden tahlil yapmaya çalışıyoruz.

Bu eserin temel hedefi, "Çağdaş İslam Düşüncesi" bağlamında Müslümanların Batılı bilgi ve bilim tasavvuru ile teknolojisinin küreselleşmesi/hakimiyeti karşısında nasıl projeler geliştirdiklerine dair varoluşsal kaygıları müzakereye açmaktır.

Bu bağlamda öncelikle "Çağdaş İslam Düşüncesi"nin teşekkül sürecinden ana hatlarıyla bahsedip, önce Osmanlı Devleti - Türkiye Cumhuriyeti kültürel

¹⁵ Mevlüt Uyanık, "Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırmak: İslam Felsefesinin Günümüzdeki Anlamı Üzerine Bir Deneme", *İslamiyat Dergisi* 8, no. 4 (2005): 57-78; Uyanık ve Akyol, "Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırmak Projesinin Hareket Noktası Olarak Fârâbî ve *İhsau'l-Ulum* Adli Eseri", 13-73.

sürekliliğinin simge isimleri olan Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Mehmet Ali Ayni, Ömer Ferid Kam üzerinde durulacaktır. Akçura ve Gökalp'in öncüsü olan Ahmet Vefik Paşa'yı "Bir Osmanlı Aydını" bağlamında geçiş sürecinin teorik arkaplanını oluşturan aydın olarak inceleyeceğiz. Sonra Erol Güngör, Cemil Meriç ve Nurettin Topçu'nun hayatı, eserleri ve temel bir kavram merkeze alarak görüşleri ana hatlarıyla verilecektir. Daha sonra İslam dünyasında dirilişin epistemik temellerini araştıran İsmail Raci Fârûkî, Muhammed Abid Cabiri, Fazlur Rahman, Muhammed İkbâl üzerinde durulacak, son olarak da Fuat Sezgin'nin İslam Bilim Medeniyetinin oluşum, gelişim ve çözülme sürecine dair görüşlerini hocam Mehmet Bayraktar'ın bilim tarihi çalışmalarını da dikkate alarak vermeye çalıştık. Böylece geleneksel İslami yapının ortaya koyduğu bilgi ve bilim tasavvuru ve medeniyeti ile mevcut hakim Batı paradigmasının bilimsel zeminini mukayeseli olarak müzakere etmeye zemin hazırlanma hedeflenmektedir.

Özelde Osmanlı-Türkiye Cumhuriyeti, genelde İslam dünyasındaki fikrî özgürlük ve bilimsel özgünlüğün nasıl olacağına dair epistemik tutuma dair hazırlanışına kısmen katkıda bulunulacağı ön görülmektedir.

Metinlerin öğretim üyeliğimin ilk dönemlerinden itibaren yazılış süreci var, bu nedenle bazı tekrarlara metin içi tutarlılık bozulmasın diye müdahale edilmedi; ama bunların derlenip toparlanması, güncellenmesi ve bazılarının yeniden yazılma aşamasında katkıda bulunan arkadaşlarım, iyi ki varsınız, iyi ki sizlere yoldaş olmuşum. Kaynak temini ve okumalara katkıda bulunan Banu Özdil Yücel, Mustafa Özcanbaz ve Ahmet Özcanbaz, Dursun Çördükçü, Bayram Tamtürk, Nazlı Çıkın, Mesut Börekçi, Mustafa Uyanık ile son okumayı yaparak önemli katkılarda bulunan Aygün Akyol'a, büyük bir titizlik ve özveriyle okuyarak kitabın yayına hazırlanmasını sağlayan Murat Demirkol'a ve Hüseyin Nazlıaydın'a teşekkür ediyorum.

Çorum
5 Şubat 2022